

Kovács Krisztina

Az egyidejűség retorikája

(Mózes Huba: A kötöttség körei. Állandóság és változás egyidejűsége a versben)

Mózes Huba verstani kutatásait legutóbb *A kötöttség körei. Állandóság és változás a versben* című munkájában foglalta össze. A monográfia összegző válogatás, a korábbi években folyóiratokban és kötetekben megjelent cikkek, tanulmányok átdolgozott, szerkesztett változata. A könyv a közelmúlt verstani kutatásainak eredményeire reflektál, egyetért vagy polemizál, összefoglal és összegez. Problémafelvetéseit az elkötelezett érdeklődés irányítja, a módszertani, fogalmi elemzések így mindig a vitatott kérdések közelében maradnak. Az alcímnek választott állandóság és változás fogalmi ilyen módon a retorika és a stilsztika, az elmélet és a poétika által kijelölt tartományban mozognak. A változás és körköröség azonban a vizsgálatok jellegét, arculatát is jellemző fogalmaként működnek. A tanulmánygyűjtemény a körköröségre vizsgálandó motívumként és szerkesztési elvként tekint. Ha a szóban forgó munkát tankönyvként, oktatási segédanyagként szemléljük, mindenképpen „haladó” verstan könyvként használhatjuk. Retorikai alapozás és leíró jellegű verstani bemutatás helyett a nyelvtörténeti kontextus kerül előtérbe. A középpontban így a kronologikus megközelítés, szövegváltozatok és fordítástechnika kapcsolata, ritmikai kérdések állnak.

Mózes Huba kötetében a líra formai kérdései mindig szövegközi műveletekben, komparatív vizsgálatok során bomlanak ki. Verstanának logikai menetét a történetiség szervezi. Ez a szemlélet határozottan érvényesül a *Versszerűség és műfajiség* fejezetben. A szerző az Ótestamentum boldogmondásaiból, a bibliai hermeneutika tipológiájából kiindulva filológia és textológia, nyelvtörténet és szövegkiadások kapcsolata mentén bontja ki saját modelljét. Nem véletlen, hogy a korai magyar bibliafordítások elsősorban a ritmus tipológiai kérdései (gondolatritmus, olvasóritmus, kötött ritmus) miatt érdekesek a szerző számára. Kutatásai megerősítik Tózsér Árpád felvetését, mely szerint a magyar líraiság műfaji jegyei az ótestamentumi könyvek fordításában, parafrázisaiban kereshetők. A lírából levezethető ritmika szerepét kevésbé funkcionális, inkább kultúrtörténeti szempontokat figyelembe vevő szemléletben vizsgálja. Az összehasonlító elemzések irányait a műfajok közötti átjárás, a műfordítások és eredeti szövegek kapcsolatai jelölik ki. Természetes hát, hogy a tanulmány a régi magyar irodalom tárgyalt szövegeinek fő sajátóságaként közösségi produktumukat említi. A fordítók, akkomodálóak a műfajokra érzékeny befogadókként rezonáltak. Ez a sajátosság a szövegfordításokban is megmutatkozott, így a különböző műfajcsoportok közötti átfedések gazdag változatait hozták létre. A magyar költészet ősi elemei (munkadalok, rituális énekek) a versformák származásánához nélkülözhetetlen adatokat szolgáltatnak, e párhuzamok kellően hangsúlyozott kapcsolatokként épülnek a kötetbe. A fordítások a poétika történetének még nem kellően vizsgált részei, éppen

ezért a később kialakuló lírai műfajok történeti előzményei az eddig feltételezetteknel bonyolultabb kapcsolatokat rejtenek. Ennek eredménye, hogy *A kötöttség körei* szemléletét a teljességre törekvő adatfelvétel és a problémaérzékes kérdésfelvetés jellemzi.

A *Ritmus és szerkezet* viszonyát kutató írásban a retorikai kimunkáltság hangját halljuk. A tanulmány Enyedi György *Historia elegantissima* című széphistóriáján és előszövegein (Boccaccio, Philippus Beroaldus) keresztül az aranymetszés ritmikai szerepét vizsgálja. A struktúra és ritmus összekapcsolását Mózes Huba a Szepes–Szerdahelyi-féle *Verstan* szemléletével egyetértve végzi el. Koncepciójában a kohézió, a szövegek eredete, származástana az esztétikai szempontoknál is fontosabb.

A *népdalvers sorfajairól* szóló fejezet a magyar népdaltípusok szótagszámát, ritmikai kérdéseit vázolja fel, gazdag statisztikai anyag értékelésére támaszkodva. Mózes Huba elemzéseinek verstani alapegysége a sor, a legterheltebb sorfaj pedig a nyolc szótagos. Összehasonlító megfigyelései a kezdetektől a modernségig ívelnek. Ilyen módon kerül sor a népdalgyűjteményekben közölt szövegek és a József Attila-korpusz darabjainak szótagszám szerinti elemzésére, a modernségben továbbélő nyolc szótagos sor használatának bemutatására.

Az ismétlés jelentéstani, ritmikai fontossága olyan fogalom, amely változatos versszövegépítő alakzatként működve szemantikai lehetőségeket is hordoz. Ennek szemléletes bemutatására, az egyidejűsége épülő, a szerző számára kedves életmű, az Eminescu-líra kínálkozik. Eminescu *Glossza* című versének fordításvariánsait olvasva Mózes Huba olvasatai a lehető legpontosabb jelentéshez közelítenek. Bár a folyamatosságot az átültetések aligha adhatják vissza pontosan, a magyar műfordítások mégis a szóban forgó közelség/azonosság? határáig jutnak. Dsida Jenő és Szabédi László „átírásai” a pontos rekonstrukció csapdait tárják fel és a végtelen jelentések hálózatát rajzolják meg. A tanulmány nemcsak a versek folyamatos egyidejűségének poétikáját bizonyítja meggyőzően, a líra esztétikai kérdései világnézeti kérdésekként bontakoznak ki előttünk. A verstani problémák a szövegkiadásoktól elválaszthatatlan egységben jelennek meg. A líra iránt elkötelezett tudós gondolkodásában minden terület egy egységes diszciplína részévé szervesül. Éppen ezért hangsúlyozza a hasonmás kiadások és a kéziratos anyagok közrebocsátását, amely meglátása szerint a verstani kérdések szempontjából is nélkülözhetetlen.

Ezt a szigorú elvet a gyűjtemény következetesen érvényesíti. Így történik a versformák szecessziós sajátosságait vizsgáló részben, amely Ady költészetének ismétlésalakzataival foglalkozik. A szecesszió definícióit és az azt övező polémiákat ismertető bevezető után a sorépítés, sorhasználat, ismétléstechnika változatairól olvashatunk. Az ismétlődések szemantikáját szimmetria és disszonancia együtt hatása alakítja ki. Ezek egyrészt a formai-időbeli kiteljesítést, az egyensúlyi állapot megvalósítását segítik. Másrészt a korántsem feltétlenül pozitív érzelmi felfokozottság, a nyugtalanság, a disszonancia kifejezését szolgálják. Szabó Zoltán és László Zsigmond kutatásait folytatva Mózes Huba érvényes példák sorát elemzi. A *Kocsi-út az éjszakában* szövegében a szimmetriaigény a nyugtalansággal párosul. Az *áhitott csömörben* az ismétlés szakaszról szakaszra továbbfűzi a költői gondolatot. A teljes Ady-korpusz értékelése azonban csak több versépítő tényező együttes mérlegelésével lehetséges. A körkörösség Ady költészetében betöltött szerepéről is csak így tehetők érvényes megállapítások. A stilizációt Szabó Zoltán szecessziós sajátágként határozza meg, így a sokfajta és változó szecesszió-definíciók ellenére Ady líráját ide sorolja.

Az „álarcos verseket” tárgyaló írás az irodalom- és verstörténeti korszakok hatásmechanizmusainak folyamatosságát tárja fel. Elnevezésük és terminológiájuk vizsgálata során a kötet Szigetvári Iván, Szepes Erika és Szerdahelyi István megállapításaival lép ter-

mékeny párbeszédbe. A zeneiség, mint a líraiságot meghatározó kulcsszó mindent átszó, valamennyi írásban jelen van. A kötet szerzője ebben a témában László Zsigmond megálapításával ért egyet. Eszerint a vizsgált strófa esetében a rím illúzióját a zenei szerkezet kelti. Az álarcos Chevy Chase-forma (négy hangsúlyos jambikus, ill. anapesztikus, angol eredetű strófaforma) a 19. századi magyar költészet (Arany, Vörösmarty) kedvelt versformája. A típus a modern költészetben továbbélve úgy tűnik a jelentést is uralhatja. Az elemzés a *Szózatra* és a 16. századi angol–skót népballadákra visszautalva bizonyítja, hogy a feszes szöveg alapja a forma fegyelme. Ez a verstípus a romantikában és a modernségben ugyanúgy a meg hasonlítás és pusztulás képeit felülbíró, a szélsőségesebb következtetéseket is elviselhetőbbé tevő alakzatként működik. A választott költemények olvasása (Babits *Szittál-e lassú mérgeket?*, Márai *Halotti beszéd*, Dsida *Vidáman folynak napjaim*, Jankovich Ferenc *Epilógus*, Kovács András Ferenc *Szózat egy szoborhoz*) bizonyítja, hogy ez a ritmus a modern hagyományban hasonló jelentéstartalmat hoz.

A sorisméltéses szerkezetek a szonettekben is különféle változatokban jelennek meg. A szonett formaváltozatainak történeti áttekintése után egy fejezet a szerkezetisméltó sorisméltéses komplex szerkezetekkel ismerteti meg. Alapos tipológiát, gazdag példatárat kapunk (tükörszonett, szonettkoszorú, kettős szonett, szonettkoszorúk koszorúja).

A *legrövidebb kötött formájú költeményről* szóló lakonikus tömörségű részben jelentés és forma elemzési lehetőségei egy szikár szövegen, Szemlér Ferenc *Atomkor* című versén keresztül mutathatók be. A két szóból álló, írásjelek nélküli vers olvasása (*Éltem Féltem*) izgalmas lehetőséget nyújt az elhallgatás mögötti szemantikai lehetőségek megfigyelésére. A két szóból álló szöveg éppen ritmusnélküliségében mutatja meg belső dinamikáját. A helyes olvasatot kutató olvasó (írásjel nélküli, vesszővel elválasztott, vagy ponttal megszakított változatok) a végtelen értelmezői szabadság terében mozog. Ez a felfogás bizonyítja, hogy a kevés elem is ízekre szedhető, permutációik lehetőségei a tudós elemző alkatáról is sokat elárulnak.

A *Három szótagos hangzásegyesre épülő sorok és sorkapcsolatok* ismertetése során a szerző Hegedűs Géza versetani koncepciójával egyetértve vizsgálódik az ütemhangsúlyos és időmértékes verselés határán. Hegedűs elképzelése a „három szótagszámú” ütemek használatáról, hogy ez a szerkezet eltávolodjon a megszokott magyaros formáktól. A könyv ezt az álláspontot továbbgondolva Faludi Ferenc *Forgandó szerencse* című szövegét elemzi, abban is az időmértékes költészetre emlékeztető sajátosságokat mutatva ki. Bizonyítja és megerősíti a korábbi eredményeket, melyek szerint ez a verselés átmeneti jellegű és ritkább a megszokottnál. Lezáratlan a vita, hogy ez a típus külön verstörténeti korszakra vonatkozna. Ez az alakzat ritka, viszont valószínűleg kezdettől, a kötött formák kialakulásától adott. Az ütemhangsúlyos és hangsúlyváltó verselés nem szimultán, csak a szokásosnál szabályozottabb formát ölt a régi magyar irodalomban.

A kötetnek határozott és személyes jelleget ad Mózes Huba Dsida-életmű iránti közismert elkötelezettsége. A Szent Ferenc-i *Naphimnusz* fordításainak összehasonlítása is a Dsida-költészet ritmikai megoldásai felé vezet. A költő „természet iránti rajongása” a *Naphimnusz* hatására éledt fel. A *Poéticitás és harmónia* című részben nyelvtörténeti, filológiai, művelődéstörténeti, keletkezéstörténeti aspektusok váltják egymást. A két költészet személyességét, spiritualitását és összefonódását komplex elemzés vizsgálja. Francesco testvér és Dsida Jenő hasonló spirituális fogalmai tárulnak eléink (lélek és szél, belső világ-egyetem, vallásos és vallomások költői hang). Előszövegek (pl. Dániel könyve) felvázolása után a fordítások által teremtett interpretációs kiszolgáltatottság közegéről esik szó. A fordításoknak kiszolgáltatott értelmezés problémái Pál József és Barsi Balázs témába vágó kutatásait is beépítve tárulnak fel. Dsida, Képes Géza, Rónai Mihály András és Sík Sándor fordításainak összehasonlítása után a műfaji problémák történeti beágyazottsá-

gáról győződhetünk meg. A *Naphimnusz* az ótestamentumi szigor és a középkori népi költészet szembenállásának példája, amely Dsida fordításában válik a szerző számára revelatív erejűvé. A visszatérések poétikája Szent Ferenc himnuszában olyan határozott hangsúlyt kap, amelyet a belső egységekre tagolt, keretes szerkezet erősít meg. A folytonosság, végtelenség filozófiáját a strofapáronkénti visszatérések, társuló visszatérések, elő-, közbeékelt és utórefrénnek változatos formái hozzák létre.

A tanulmánygyűjteményt záró *Appendix* a refrén mint versszerkezeti alakzat fajtáit összefoglaló zárlat. A refrén- és ismétlésváltozatok rendszere, a sorképzés, a strofaépítés és versépítés strukturális kérdései tiszta, világos formalista rendszerbe ágyazódnak. Mózes Huba kötetét a retorika iránti szenvedélyes érdeklődés uralja, visszafogott és objektív, az új kutatások eredményeit bemutató, minden körülményt figyelemmel kísérő munka.

(Koinónia, Kolozsvár, 2006)

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

axel springer

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.